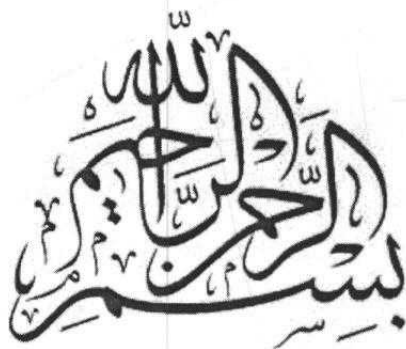

جستارهایی در
جامعه‌شناسی نهج البلاغه

قربانعلی ساجدکین ریزی
عضو هیأت علمی جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی

با همکاری ولی الله برزگر کلیشمی

جستارهایی در جامعه‌شناسی نهج البلاغه

مؤلف: قربانعلی سبکتکین ریزی

تهران، نشر دا، چاپ اول ۱۳۹۷ / شابک: ۸-۸۹-۷۹۲۵-۶۰۰-۹۷۸

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق.

نهج البلاغه - جامعه‌شناسی / Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol

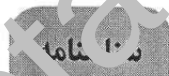
Balaghah - Sociology

موضوع: جامعه‌شناسی / Sociology

رده بندی کنفر: ۲۱۳۵۷ س ۲ ج / BP۳۸/۰۹

رده بندی دب: ۲۹۷/۹۵۱۵

شماره کتابشناسی: ۴۵۷۸۰۸۱

جستارهایی در جامعه‌شناسی نهج البلاغه

مؤلف: قربانعلی سبکتکین ریزی

ولی الله برزگر کلیشمی - عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

تهران، نشر دا، چاپ اول ۱۳۹۷ / شابک: ۸-۸۹-۷۹۲۵-۶۰۰-۹۷۸

صفحه آرای و طراحی جلد: آتلیه‌ی نشر دا

تیراژ: ۵۰۰ / قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است. طبق حقوق نویسندگان و منتصفان هرگونه

کپی برداری به هر روش پیگرد قانونی دارد.

آدرس: میدان انقلاب - خیابان جمالزاده جنوبی - کوچه دانشور - پلاک ۵ - واحد ۸.

تلفن: ۰۲۱۶۶۴۲۱۵۳۴

آدرس الکترونیک: nashrda@yahoo.c

فهرست:

۱۱	پیش درآمد
۱۳	گفتار اول: فلسفه و ماهیت جامعه‌شناسی
۱۳	مقدمه:
۱۳	زندگی گروهی و اجتماعی انسان‌ها:
۱۳	چرا انسان به زندگی گروهی و اجتماعی دست می‌زند؟
۱۶	۱. تعریف جامعه‌شناسی (Sociology)
۱۶	قلمرو مطالعات جامعه‌شناسی
۱۷	۲. اهداف جامعه‌شناسی
۱۸	۳. تقسیم‌بندی جامعه‌شناسی
۱۸	جامعه‌شناسی انسانی و حیوانی
۱۹	جامعه‌شناسی ایستا (Static Sociology) و پویا (Dynamic Sociology)
۲۱	جامعه‌شناسی نظری (Pure Sociology) و عملی (Applied Sociology):
۲۱	۴. شاخه‌های جامعه‌شناسی:
۲۱	جامعه‌شناسی خانواده
۲۲	جامعه‌شناسی روستایی
۲۲	جامعه‌شناسی شهری
۲۲	جامعه‌شناسی اقتصادی
۲۳	جامعه‌شناسی سیاسی
۲۳	جامعه‌شناسی صنعتی
۲۳	جامعه‌شناسی حقوقی
۲۴	جامعه‌شناسی آموزش و پرورش
۲۴	جامعه‌شناسی ادیان
۲۴	جامعه‌شناسی معرفتی

۲۵	جامعه‌شناسی هنر.....
۲۵	جامعه‌شناسی انحرافهای اجتماعی (جرم‌شناسی).....
۲۶	۵. جامعه‌شناسی و علوم دیگر.....
۲۶	تقسیم علوم به طبیعی و اجتماعی:.....
۲۷	علوم اجتماعی:.....
۲۷	علوم اجتماعی دیگر عبارت‌اند از:.....
۲۸	۶. تاریخچه جامعه‌شناسی.....
۲۸	پذیر جامعه‌شناسی کیست؟.....
۲۸	واژه جامعه‌شناسی.....
۲۹	بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی:.....
۲۹	اوگوست کنت (August Comte: 1788-1858).....
۲۹	هربرت اسپنسر (Herbert Spencer: 1820-1903).....
۳۰	لستر وارد (Lester Ward: 1841-1913).....
۳۰	امیل دورکیم (Emile Durkheim: 1858-1917).....
۳۰	کارل مارکس (Karl Marx: 1818-1883).....
۳۱	ماکس وبر (Max Weber: 1864-1920).....
۳۱	جامعه‌شناسی در دانشگاه‌ها و انجمن جامعه‌شناسی.....
۳۱	۷. دو دیدگاه در جامعه‌شناسی: تفهیمی و اثباتی.....
۳۱	اثبات‌گرایان (پوزیتیویست‌ها).....
۳۲	تفهیمی‌ها.....
۳۳	دانشمندان تفهیمی:.....
۳۳	درویس (Droysen).....
۳۳	دیلتای.....
۳۵	ویلهلم ویندلبانند و ریکرت.....
۳۵	ماکس وبر.....
۳۶	کالینگ وود.....
۳۶	از مارکسیست‌ها: گئورگ لوکاچ - کارل گرش.....
۳۶	بیتروینج.....

۳۶	۸. فنون پژوهش در زمینه ی جامعه شناسی
۳۷	مطالعات آزمایشگاهی
۳۷	بررسی مشاهده ای
۳۸	نمونه گیری
۳۸	بررسی موردی
۴۱	گفتار دوم: مفاهیم و اصطلاحات کلیدی جامعه شناسی
۴۱	مقدمه
۴۱	جامعه (society)
۴۳	فرهنگ (culture)
۴۴	اجتماع، بودن (زندگی گروهی)
۴۵	فرهنگ چیست؟
۴۶	فرهنگ مادی (material culture) و فرهنگ معنوی (non- material culture)
۴۶	تاخیر یا واپسماندگی فرهنگ (Cultural Lag)
۴۶	خرده فرهنگ (sub-culture)
۴۷	فرهنگ پذیری (Acculturation)
۴۹	جامعه پذیری و اجتماعی شدن (socialization)
۴۹	ارزش های اجتماعی (s. values)
۵۰	آداب و رسوم (mores)
۵۰	هنجارهای اجتماعی (social norms)
۵۰	شخصیت (Personality)
۵۲	عوامل شکل گیری شخصیت
۵۳	بعضی نظریه های رشد شخصیت
۵۴	خود اجتماعی (Social self)
۵۵	عوامل اجتماعی شدن
۵۶	اول - خانواده
۵۶	دوم - مدرسه [آموزش و پرورش]
۵۷	سوم - گروه همسالان [= همالان]
۵۷	چهارم - گروه های مختلف کاری

۵۸	..... پنجم - اجتماعات محلی
۵۸	..... ششم - رسانه‌های همگانی
۵۹	..... نقش و جامعه‌پذیری
۶۰	..... انواع نقش‌ها:
۶۰	..... نقش‌های محول (Assigned)
۶۰	..... نقش‌های محقق (Achieved)
۶۰	..... پایگاه اجتماعی (social status)
۶۰	..... طبقات اجتماعی (social class)
۶۲	..... گروه‌های اجتماعی (Social groups)
۶۴	..... نهادهای اجتماعی (Social institutions)
۶۴	..... مهم‌ترین نهادهای جامعه
۶۴	..... ویژگی‌های نهادها:
۶۶	..... خانواده (Family)
۶۶	..... انواع خانواده:
۶۷	..... کارکردهای خانواده:
۶۸	..... کارکردهای نهاد آموزش و پرورش:
۶۸	..... انتقال فرهنگ
۶۸	..... جامعه‌پذیری افراد (Sociability)
۶۸	..... گزینش و تخصیص (Selection And Allocation)
۶۹	..... نظارت اجتماعی (Social Control)
۶۹	..... یگانگی اجتماعی (Social Integration)
۶۹	..... نوآوری (Innovation)
۶۹	..... سرمایه‌گذاری انسانی (Human Investment)
۷۰	..... پرورش سیاسی (Political Socialation)
۷۰	..... اقتصاد (Economy)
۷۳	..... گفتار سوم: مفهوم‌شناسی اجتماعی در نهج البلاغه
۷۳	..... مقدمه
۷۳	..... برخی مفاهیم اجتماعی در ادبیات جدید عربی

۷۴	کار بست مفاهیم جامعه و شقوق آن در نهج البلاغه
۷۸	مفهوم «عشیره» در نهج البلاغه
۷۹	اصطلاح «معشر» در متن نهج البلاغه
۸۰	اصطلاح «قبیله» در متن
۸۴	اصطلاح «حی» در نهج البلاغه
۸۵	اصطلاح «طایفه» در نهج البلاغه
۸۷	اصطلاح «حزب» در متن مورد بررسی
۸۸	اصطلاح فرقه در نهج البلاغه
۸۹	اصطلاح «فئه» در نهج البلاغه
۹۰	مفهوم اجتماعی سیاسی قوم در نهج البلاغه
۹۲	مفهوم غنی امت در نهج البلاغه
۹۵	امت، مفهوم با اصل واحد و فرعی متکثر
۹۷	سازه اجتماعی امت و نگاه جدید
۹۹	نگاهی به تحولات مفهومی امت
۱۰۹	مفهوم واژه قرن در نهج البلاغه
۱۱۰	واژه جیل در نهج البلاغه
۱۱۱	گفتار چهارم: روابط اجتماعی و انسجام اجتماعی در جامعه
۱۱۱	مقدمه
۱۱۲	عوامل ارتباط انسان ها با یکدیگر از نظر متفکران اجتماعی
۱۱۲	ارسطو
۱۱۳	فارابی
۱۱۴	ماوردی
۱۱۵	ابن خلدون
۱۱۶	سن سیمون
۱۱۷	اگوست کنت
۱۱۸	کارل مارکس
۱۲۰	امیل دورکیم
۱۲۰	نژاد گرایان

۱۲۱.....	انسجام اجتماعی، نگاهی کلی
۱۲۳.....	عصبیت به عنوان ملاکی برای برتری
۱۲۶.....	اجتناب از اطاعت نخبگان سیاسی مروج عصبیت
۱۲۹.....	کارکردی بودن تعصب در متن نهج البلاغه
۱۳۲.....	نهاد خویشاوندی و کارکردهای آن
۱۳۴.....	دین و انسجام اجتماعی در جوامع
۱۴۳.....	گفتار پنجم: جامعه و ضرورت کارکردی اجتماع در نهج البلاغه
۱۴۳.....	مقدمه
۱۴۴.....	ضرورت های کارکردی ارتباط با خویشاوندان
۱۴۶.....	دفاع از خود و یک نیاز انسانی
۱۴۹.....	نیاز به عاطفه و محبت با کارکرد انسانی اجتماعی
۱۵۲.....	کشش طبیعی اجتماعی
۱۵۴.....	قشربندی اجتماعی (social stratification) و نیاز طبقاتی
۱۵۸.....	نگاه فردی - ساختی نهج البلاغه به انسان در جامعه
۱۵۹.....	جستار فلسفه اجتماعی و سیاسی نهج البلاغه و تأویل گران عهدنامه مالک
۱۶۱.....	تعبیرهایی از قضیه «الانسان مدنی بالطبع»
۱۶۲.....	کارکردی بودن تنوع استعدادها و اکتساب ها در زندگی اجتماعی
۱۶۵.....	اشتراک قرآن و نهج البلاغه در معنای سلسله مراتب اجتماع
۱۶۷.....	همکاری و همنوایی در امور مختلف زندگی
۱۶۸.....	علقه افراد به هم و رابطه اش با اجتماعی زیستن
۱۶۹.....	عقل و اجتماع
۱۷۳.....	گفتار ششم: جامعه شناسی سیاسی در نهج البلاغه
۱۷۳.....	مقدمه
۱۷۳.....	جامعه و نظام
۱۷۴.....	۱. رابطه جامعه و نظام سیاسی
۱۷۶.....	۲. ویژگی های کارگزاران سیاسی
۱۷۹.....	۳. عملکرد نظام سیاسی نسبت به جامعه
۱۸۸.....	۴. وظایف مردم نسبت به نظام سیاسی

۱۹۰	نتیجه گیری
۱۹۳	گفتار هفتم: اصالت فرد یا جامعه کدام؟
۱۹۳	مقدمه
۱۹۴	اصالت فرد یا جامعه از دیدگاه فلاسفه ی علم الاجتماع و جامعه شناسان
۱۹۷	جامعه گرایان حامیان اصالت فلسفی جامعه
۱۹۸	۱. هگل
۱۹۹	۲. سن سیمون
۲۰۰	۳. آگوست کنت
۲۰۱	۴. لازاروس، اُسوالد اسپنگلر و دیگران
۲۰۱	۵. ماریس
۲۰۲	۶. هربرت اسپنسر
۲۰۳	۷. امیل دورکیم
۲۰۵	اصالت فلسفی جامعه از دیدگاه عقلی
۲۰۹	دیدگاه مخالفان اصالت فلسفی جامعه
۲۰۹	۱. جرمی بنتام
۲۱۰	۲. استوارت میل
۲۱۱	۳. گابریل تارد
۲۱۲	۴. ماکس وبر
۲۱۲	اصالت به مفهوم اجتماعی (غلبه تأثیر و نفوذ)
۲۱۳	فردگرایی (ارتباط فرد و جامعه)
۲۱۴	عوامل مؤثر در شکل گیری و تکوین شخصیت فرد
۲۱۵	مکتب جغرافیا گرایی
۲۱۶	مکتب وراثت گرایی
۲۱۷	عوامل تکوین و تحول شخصیت از دیدگاه روانشناسان و جامعه شناسان امروزی
۲۲۰	دیگر عوامل تکوین شخصیت انسان
۲۲۰	۱. اراده
۲۲۱	۲. فطریات
۲۲۲	۳. عوامل غیبی و ماوراء الطبیعی

۲۲۲	..... مکانیسم تأثیر جامعه در فرد
۲۲۴	..... کیفیت تأثیر فرد در جامعه
۲۲۶	..... اصالت به مفهوم حقوقی
۲۲۷	..... نظر اسلام درباره اصالت حقوقی فرد یا جامعه
۲۲۹	..... گفتار هشتم: اصالت فرد یا جامعه در نهج البلاغه
۲۲۹	..... مقدمه
۲۳۳	..... نقد و بررسی نتایج گرفته شده از آیات و احادیث مذکور با توجه به نهج البلاغه
۲۳۵	..... کلمات امام علی (ع) در زمینه تعلق ثواب و عقاب به امور قلبی
۲۳۷	..... نتیجه گیری
۲۳۸	..... عوامل مؤثر، رتکون و تحول شخصیت از دیدگاه نهج البلاغه
۲۳۹	..... ۱. وراثت
۲۴۲	..... ۲. محیط
۲۵۴	..... ۳. گذشت زمان (سن):
۲۵۵	..... ۴. نظام سیاسی و وسایل ارتباط جمعی
۲۵۷	..... ۵. اراده و اختیار
۲۶۰	..... تأثیر فرد بر جامعه
۲۶۲	..... تأثیر نخبگان و رهبران جامعه
۲۶۷	..... کتابنامه

پیش درآمد

بررسی نظریات مختلف در موضوعات و مفاهیم دینی و سنجش حقایق آن با واقعیت های علمی چه تناسبی دارند؟ مفاهیم و موضوعات دینی با وجود برخوردار بودن از ساختاری متفاوت نسبت به یافته های علمی، چگونه می توانند در یک همزیستی هدفمند مفاهیم دینی را علمی بررسی کند؟ ویژگی علم، حرکت از تئوری به نتیجه و رسیدن به شدن است که نشان از تحویل و دگرگونی دانمی دارد. در نسبت میان علم و دین، پژوهشگر مفاهیم و گزاره های ثابت دینی را بر علم عرضه می کند تا آن را شایسته فهم یک پدیده ی علمی - دینی کند.

اگرچه ممکن است ماهیت علمی یک پدیده به تناسب زمان و مکان، یک پدیده دینی را دستخوش تحلیل متناسب با خود کند، اما چگونه ارزش های دینی بر واقعیت های علمی عرضه می شوند و آن را با روش و منش و شیوه های تحلیل محتوای خود، متناسب می کنند؟ از این رو اهمیت ساله ی همگامی در دو مقوله دینی و علمی، بطور کلی در تغییر و تحولی صورت می گیرد که نمود آن را می توان در یک پدیده علمی مشاهده کرد.

این کتاب با هدف بررسی موضوعات و مفاهیم جامعه شناسی در نهج البلاغه فراهم آمده است. قصه تالیف این کتاب به زمانی برمی گردد که دانشگاه پیام نور تهران در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ درسی به نام فلسفه جامعه شناسی نهج البلاغه در دوره دکتری رشته معارف نهج البلاغه برگزار و از اینجانب برای تدریس آن دعوت شد. جستجویی که در این باره بعمل آمدم مشخص شد که منبع درسی مشخص و بخصوصی بعنوان منبع اصلی همه جانبه که هم اصول و مبانی جامعه شناسی را مطرح کرده باشد و هم مفاهیم و مضامینی از متن مورد نظر (نهج البلاغه) را با این رشته علمی به محک تجربه و تحلیل زده باشد وجود ندارد. منابع تغییر یافته و مورد دارد که به ابعادی از موضوع پرداخته اند با اینهمه وافی به مقصود نیست. البته در سال ۱۳۷۲ کتابی با عنوان جامعه از دیدگاه نهج البلاغه به قلم رسای آقای ولی الله برزگر منتشر شده است که قرابت بیشتری با موضوع این عنوان درسی می توانست برقرار کند. این کتاب در زمان مورد بحث نایاب بوده و نگاشته ییل از تلاش برای دستیابی به آن یا ناشر و نویسنده متوجه گردید که که آن انتشاراتی نیز کلا تعطیل گردیده است. فقط یک نسخه از آن در کتابخانه بنیاد نهج البلاغه یافت شده و مطالب بسیار مفیدی آن بتناوب و تسلسل بطور مستقیم و گاهی با دخل و تصرف در تدوین کتاب حاضر مورد استفاده قرار گرفته است؛ بنابراین صاحب آن اثر با تسلط نسبتا بالا بر معارف اسلامی و نهج البلاغه و آشنایی نسبی که به علم جامعه شناسی و تحول آن داشته اند در تالیف این اثر سهم بسزایی بخود اختصاص داده است. این حضور بویژه در مباحث تخصصی از نظر کاربرد ادبیات عربی، تفسیر و استفاده از منابع دست اول علم حدیث و روایت، خودنمایی می کند. لذا از آنجایی که ذکر مکرر نام ایشان در جای جای کتاب، متانت متن و وزانت شخص را خدشه دار می کرد از ذکر پی در پی نام وی بجز مواردی خاص خود

داری و در پاورقی ارجاع داده شده است.

این کتاب در هشت گفتار تنظیم شده است:

گفتار اول، به خود عنوان علم جامعه‌شناسی و فلسفه آن، همچنین کلیاتی درباره ی این علم، تاریخچه و تحولات آن و دیدگاههای اولیه ای می پردازد که درباره این علم ارائه شده است. در گفتار دوم برخی مفاهیم اولیه و پرکاربرد در جامعه‌شناسی که در بررسی متن مورد نظر قابل استفاده هستند، مطرح می شود.

مفهوم شناسی در متن مورد نظر از لحاظ کاربرد بعضی مفاهیم اجتماعی موضوع گفتار سوم این کتاب است. اینکه چه واژه ها و اصطلاحاتی معادل و نزدیک مفاهیم جامعه‌شناسی در متن نهج البلاغه می توان یافت، به دنبال آن در گفتار چهارم کتاب یک موضوع و مفهوم وسیع و چندوجهی یعنی روابط اجتماعی و یک نوع از این روابط که منتهی به انسجام اجتماعی می شود، مطرح است.

گفتار پنجم نوعی ضرورتی کارکردی اجتماعات انسانی را که در نهج البلاغه مورد توجه قرار گرفته‌اند، طرح و بررسی می کند. از آنجائیکه سیاست به معنای عام عبارت از تدبیرهایی برای حیات و ماهیت زندگی اجتماعی است، فصل ششم این بخش از زندگی اجتماعی را در نهج البلاغه پیگیری می کند. به سومین گفتار رابطه بین دولت و ملت در ابعاد مختلف بیان می شود.

گفتار هفتم موضوعی تاریخی در جامعه‌شناسی است. دیدگاه های موجود درباره اصالت فرد یا اصالت جمع و موضوع اولویت هر کدام در اجتماع مورد بحث قرار می گیرد. با گفتار هشتم این موضوع در نهج البلاغه ردیابی شده و سادیقی از نوع نگاه متن مورد نظر به جایگاه فرد و جمع در حیات انسانها بیان میشود.

امید است این اثر کوششی در جهت تبیین علمی (جامعه‌شناسی) - وادث و رخدادهای تاریخی براساس روایات اسناد تاریخی مکتوب از جمله کتاب نهج البلاغه - علواً اهل نظر آید و مشمول نظرات سازنده آنان قرار گیرد.

والیه المصیر

قربانعلی سبکتکین ریزی

عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی

تایستان ۹۵